

**Вибрані доповіді учасників
Міжнародної наукової конференції
«ДИПЛОМАТИЧНІ АРХІВИ
ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО»
(Одеса, 8–10 вересня 2016 р.)**

УДК 378.009 (477.74)

Валерій Левченко

кандидат історичних наук, доцент
Одеський національний морський університет
65000, Україна, Одеса, вул. Мечникова, 34
E-mail: levchenko_lav@ukr.net

**ОДЕСЬКИЙ ВИЩИЙ МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ —
ПЕРШИЙ СПЕЦІАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ДИПЛОМАТИЧНИЙ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД У СВІТІ**

У статті досліджено історію створення та діяльності Одеського вищого міжнародного інституту (1916–1920) як першого спеціального приватного дипломатичного вищого навчального закладу в світі. Стисло висвітлено історію появи перших подібних вишів у країнах світу. Проведено порівняльний аналіз статутів інституту 1916 р. і 1918 р. Розглянуто процес організації інституту та основні складові його діяльності (викладацький склад, становлення навчального процесу). Охарактеризовано склад слухачів, висвітлено процес еволюції їхніх прав у системі вищої освіти Російської імперії / Української Держави. Репрезентовано трансформацію вишу на тлі реорганізації вищої школи Одеси у 1919–1920 рр.

Ключові слова: *ОВМІ, Одеса, вища школа, дипломатична освіта, міжнародні відносини.*

Valery Levchenko

PhD in History, Associate Professor
Odessa National Maritime University
34, Mechnykova Street, Odessa, 65000, Ukraine
E-mail: levchenko_lav@ukr.net

ODESSA HIGHER INTERNATIONAL INSTITUTE IS THE FIRST PRIVATE SPECIAL DIPLOMATIC INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION IN THE WORLD

The article concerns the history of creation and activities of the Odessa Higher International Institute (1916–1920) as the first private special diplomatic educational institution in the world. The author briefly describes the history of the first such universities in the world, presents a comparative analysis of the Institute's statutes in 1916 and 1918, considers the process of organization of the Institute and the main components of its activity (teaching staff, formation of educational process). The paper examines the students composition, the process of their rights evolution in the system of the Russian Empire / Ukrainian State higher education, the transformation of a higher education institution against a backdrop of reorganization of the Odessa Higher School in 1919–1920.

Keywords: *Odessa high school, diplomatic studies, international relations.*

Загальновідомо, що дипломатія належить до однієї з найдавніших сфер людської діяльності. Проте пройшло багато часу, перш ніж вона стала елітною професією і перетворилася на специфічну галузь державної служби, підпорядковану не тільки законам і правилам окремої держави, але й загальноприйнятим надзвичайно кодифікованим і формалізованим міжнародним нормам. Незважаючи на багаторічну історію дипломатії, практичне втілення ідеї створення спеціального вищого навчального закладу для підготовки висококваліфікованих кадрів дипломатичного корпусу постало тільки на початку ХХ ст. Первістком у цій царині у світі став відкритий 1916 р. Новоросійський вищий міжнародний інститут, трансформований через зміну суспільно-політичного устрою в країні 1918 р. в Одеський вищий міжнародний інститут (ОВМІ, 1916–1920).

Історіографія проблеми бере свій початок у ранній радянський період, поодиноким згадкою у невеликій статті, присвяченій трансформації вищої школи Одеси у 1919–1920 рр.¹ У радянській науковій літературі знаходимо згадку про ОВМІ у статті доцента Одеського державного університету імені І.І. Мечникова П. Некрасова, який досліджував історію перманентних реформ вищої школи Одеси у 1917–1920 рр.² У контексті аналізу неурядової вищої школи у системі вищої освіти Російської імперії про ОВМІ вперше згадав російський історик А. Іванов³. У сучасній науковій літературі зазначена проблематика представлена лише поодинокими згадками про виш у контексті трансформації вищої школи Одеси у 1917–1920 рр.⁴ Аналіз незначного пласту літератури дає підстави конста-

тувати, що дослідники оминули своєю увагою питання вивчення історії створення ОВМІ: перипетії з його перейменуванням 1918 р.; не представлені навчальні плани і програми; не згадано принцип формування викладацького складу; не наведено статистичні дані щодо соціального, вікового і статевого складу дійсних і вільних слухачів; не розглянуто практичну діяльність випускників вишу; не висвітлена подальша доля осіб, що склали перший випуск інституту тощо. Відтак можна констатувати відсутність комплексного дослідження історії ОВМІ.

Джерельною базою для студіювання поставлених завдань слугують, переважно, архівні матеріали, більшість з яких вперше залучається до наукового обігу, та два виданих статuti вишу — 1916⁵ і 1918⁶ рр. Опубліковані статuti є найважливішими нормативними джерелами з історії ОВМІ, які визначали його правове становище, функції, організаційний устрій, загальну спрямованість викладання. Саме в статутах містяться відомості, що розкривають механізм взаємин вишу з Міністерством народної освіти, правила прийому до нього слухачів, визначають умови, яким повинні були відповідати представники викладацького складу тощо.

Статут ОВМІ від 1916 р. (див. дод. 1), коли він мав первинну назву — Новоросійський вищий міжнародний інститут — було складено заступником директора департаменту народної освіти М. Палечеком⁷ та затверджено 3 серпня 1916 р. міністром народної освіти Російської імперії П. Ігнат'євим «на основани... высочайше утверждённых правил 1 июля 1914 г. о частных учебных заведениях, классах и курсах Министерства народного просвещения»⁸. Дата 1914 р., вказана на першій сторінці тексту цього статуту, найімовірніше і призвела до виникнення помилки у нижній хронологічній межі існування інституту, якої припустився А. Іванов⁹ та інші дослідники.

Другий статут ОВМІ з'явився 1918 р., коли й сталася зміна назви вишу, що було пов'язано із суспільно-політичними змінами в країні, унаслідок чого від 29 квітня до 14 грудня 1918 р. Одеса входила до складу Української Держави (Гетьманат П. Скоропадського). Новий статут було затверджено 13 травня 1918 р. народним міністром освіти М. Василенком¹⁰. Обидва статuti мають відбиток стереотипності, який вносили чиновники при розгляді статуту в міністерствах двох держав — Російської імперії та Української Держави. При складанні статутів чиновники міністерств орієнтувалися на статuti існуючих урядових навчальних закладів. У тексті другого статуту є незначні зміни у порівнянні з першим статутом (див. табл. 1), які не внесли жодних змін до структури та навчального процесу ОВМІ, окрім його національної переорієнтації з інтересів Російської імперії на інтереси Української Держави.

Аналіз статутів також показав, що ні в одному з них не було передбачено здійснення студентського самоврядування, за яке так боролось студентство на початку ХХ ст. Як і для всіх статутів приватних і громадських вишів, прийнятих до 1912 р., характерна відсутність надання будь-яких прав для осіб, які їх закінчили, і прав викладацького складу на надання чину. Позитивним моментом було те, що студенти, які отримували дипломи ОВМІ, діставали ті ж права, що і особи, які володіли дипломами урядових вищих навчальних закладів. Права професорів приватних вищих навчальних закладів також були прирівняні до прав професури урядових вишів. Отримуючи зарплатню із коштів ОВМІ, вони користувалися правами державного службовця і отримували право на пенсію за державний кошт відповідно до штатного розкладу університетів¹¹. Ще однією зміною на краще стала можливість обирати голову Навчального комітету — завідувача навчальної частини інституту з числа викладачів, які мали науковий ступінь не тільки доктора, а й магістра¹². Головною окрасою модернізованого статуту 1918 р. стало те, що випускники ОВМІ отримували диплом кандидата міжнародного права, який прирівнювався до диплома кандидата юридичних наук державних університетів та «Во всех случаях, не предусмотренных настоящим уставом, Институт подчиняется общеуниверситетским правилам»¹³. Таким чином, статuti ОВМІ є документами, що відображають не тільки специфіку його структурного та організаційного устрою, а й демонструють демократичні процеси взаємовпливу між державою і громадськістю з проголошенням Української держави.

Значний інтерес при вивченні теми становили різні довідкові видання, що містять короткі відомості про ОВМІ. Проте опубліковані джерела не дають досить повного уявлення щодо історії цього вишу. Тому значною мірою праця базується на матеріалах, що зберігаються в Державному архіві Одеської області. Це передусім документи фонду ОВМІ (ф. 451) та частково матеріали фондів Одеської Губернської інспектури народної освіти Одеського губернського виконавчого комітету ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (ф. Р-150), Ради комісарів вищих навчальних закладів м. Одеси (ф. Р-1359), Одеського губернського управління вищими навчальними закладами Народного комісаріату освіти УСРР м. Одеса (ф. Р-5432). Матеріали цих фондів дають уявлення про місце ОВМІ у мережі вищої школи Одеси та його долю під час її трансформації у 1919–1920 рр.

При підготовці та написанні статті використані особисті справи слухачів ОВМІ. Матеріали особистих справ переважно надають інформацію біографічного змісту. Таким чином, вивчення історії розвитку ОВМІ можливе тільки на основі комплексного аналізу різноманітних джерел.

Найважливіший документальний матеріал, як опублікований, так і архівний, дає можливість простежити процес становлення і розвитку ОВМІ, з'ясувати позитивні й негативні, прогресивні й регресивні риси, що мали місце при його організації та функціонуванні на зламі епох 1917–1920 рр.

Новоросійський вищий міжнародний інститут в Одесі було засновано 1916 р., і він став першим спеціальним приватним дипломатичним вишем у світовій практиці. Ідея створення вищого навчального закладу подібного профілю має давню історію, але до практичного втілення ідея дипломатичної освіти до початку ХХ ст. так і не дійшла. Однією з головних перешкод у вирішенні цього питання була нечисленність штату дипломатичних служб. Першою спробою у реалізації цієї ідеї можна вважати існуюче у Страсбурзі у ХVIII ст. приватне дипломатичне училище Шефліна і Коха (в ньому навчалися Меттерніх, а також відомі російські дипломати Стакельберг, Розумовський та інші), яке було швидше винятком із загального правила, але до того ж воно не мало статусу вищого навчального закладу.

Сучасні російські дослідники історії дипломатії¹⁴ датою народження спеціальної дипломатичної освіти в Російській імперії вважають 1823 р., коли було засновано Навчальне відділення східних мов при Азійському департаменті Міністерства закордонних справ (МЗС), офіційний статус якому було присвоєно за рішенням Державної ради 1835 р. Незважаючи на те, що навчальне відділення існувало тривалий час, випустило чимало яскравих фахівців (за 1823–1907 рр. випускниками стали 220 фахівця, у середньому $\approx 2,6$ випускника за один навчальний рік), стало одним із центрів сходознавства¹⁵, його не можна вважати повноформатним вишем з надання спеціальної дипломатичної освіти. Адже фактично студентів атестували за результатами засвоєння мовного матеріалу і розвитку мовних навичок, а не дисциплін, які б сприяли отриманню знань для дипломатичної служби. До того ж кількість бажаючих вступити на навчання до відділення, як і кількість вакантних місць, була досить обмеженою, а його випускникам навіть не видавався диплом про закінчення.

До прийняття закону 1912 р. про МЗС Російської імперії вимог про наявність вищої освіти для бажаючих вступити на службу до міністерства не було. Існували привілейовані навчальні заклади, випускники яких користувалися перевагою при вступі до МЗС. До їхнього числа належали насамперед Олександрівський (раніше Царскосельський) ліцей і Училище правознавства. Директор ліцею Енгельгардт організував спеціальні заняття з ліцейстами, які вирішували вступати на службу до МЗС. На його прохання з міністерства надсилали дипломатичні документи, які ліцейсти старанно розбирали, переписували і таким чином на конкретному матеріалі здобували ази майбутньої спеціальності¹⁶. Однак при всьому зна-

ченні цих навчальних закладів із підготовки дипломатичних кадрів вони не були спеціалізованими дипломатичними вишами, а призначалися для підготовки державних службовців широкого профілю. Як й у всіх світових прогресивних країнах наприкінці XVIII — на початку ХХ ст. основними непрофільними постачальниками кадрів для дипломатичної і консульської служби були юридичні факультети класичних університетів.

Отже, до 1916 р. у системі вищої освіти Російської імперії не існувало вишу з надання спеціальної дипломатичної освіти, а її розвитку, як правильно зазначив російський дослідник О. Кузнецов, перешкоджав становий принцип відбору кадрів. Керівництво МЗС не хотіло обмежувати себе жорсткими формальними вимогами під час прийому на службу, оскільки за традицією віддавало перевагу вихідцям з аристократії, як це робилося у той час майже у всіх передових країнах світу. Сама по собі належність до дворянського стану передбачала наявність необхідної освіти, включаючи знання іноземних мов, домашнє виховання та загальну культуру. Все інше вважалося справою природного розуму і практичного досвіду. До того ж дворянський титул мав для дипломата свого роду «прикладне» значення: в умовах монархічної Європи він відкривав для нього в країні перебування більше дверей, ніж університетський диплом. У Російській імперії існував не надлишок, а навпаки, нестача дипломатів з числа титулованої знаті, відсоток яких на російській службі був нижчим, ніж у таких прогресивних європейських країнах, як наприклад, Велика Британія й Австро-Угорщина¹⁷, де у період від XVIII до початку ХХ ст. діяли дипломатичні династії знатної еліти, представників з вищого суспільства, які від покоління до покоління постачали послів і посланників на службу імперіям.

Наприкінці ХІХ ст. за час, що минув після реформи МЗС, розпочатої 1868 р. з ініціативи О. Горчакова, кількість дипломатичних представництв Російської імперії за кордоном збільшилася майже в півтора рази. Настільки значне розширення представництва імперської влади у світі вимагало не тільки чисельного зростання, але й якісної зміни особового складу дипломатичної та консульської служб. Під час реформування МЗС у 1907–1914 рр. освітній ценз вийшов на перше місце серед критеріїв підбору дипломатичних кадрів. До того ж однією з найважливіших і найактуальніших галузей під час Першої світової війни, у якій Російська імперія відігравала передові позиції, були міжнародні відносини. Тому, враховуючи вище перелічені нюанси спеціальної дипломатичної освіти й актуалізації міжнародних відносин у Російській імперії, відбувся прорив в організації спеціальної освіти для бажаючих вступити на дипломатичну службу.

Саме подібна ситуація й призвела до появи 1916 р. в Одесі першого у світі вищого навчального закладу з надання спеціальної дипломатичної

освіти — Новоросійського вищого міжнародного інституту. У прогресивних країнах світу виші цього профілю з'явилися набагато пізніше. Другим вишем в історії дипломатичної освіти слід вважати Школу права і дипломатії імені Флетчера в університеті Тафтса, відкриту 1933 р., яка стала першою школою в США, що почала здійснювати підготовку випускників за фахом міжнародних відносин. Третім в історію увійшов відкритий 1934 р. Інститут з підготовки дипломатичних і консульських працівників при Народному комісаріаті закордонних справ СРСР, перетворений 1939 р. у Вищу дипломатичну школу, а 1974 р. за постановою Ради Міністрів СРСР перейменований у Дипломатичну академію МЗС СРСР. Для дипломатичної служби Франції справжньою кузницею кадрів стала Національна школа адміністрації (*École nationale d'Administration — ENA*), створена 1945 р. Три останніх навчальних заклади здійснюють свою діяльність до сьогодні.

З вище згаданого випливає, що світова історія спеціальної дипломатичної освіти бере свій початок з 1916 р., коли в Одесі було засновано Новоросійський вищий міжнародний інститут як приватний вищий навчальний заклад університетського типу для осіб обох статей. Створення подібного приватного навчального закладу стало можливим завдяки реформі системи вищої освіти Російської імперії на початку ХХ ст. Унаслідок цієї реформи існуюча мережа урядової вищої школи, що працювала на потреби державної бюрократії, повинна була еволюціонувати в буржуазне суспільство, яке мало б працювати на потреби ринку. Станова, елітарна вища освіта, таким чином, перетворювалася б на всестанову, що відповідає потребам суспільства, а держава втрачала б контроль над кількістю навчальних закладів. У зв'язку з цим прогресивна громадськість і передові вчені виступали за створення значно більшої кількості вишів, у тому числі приватних і громадських. Однак імперський уряд дуже неохоче йшов на відкриття нових вишів, посилаючись на брак коштів, «несвоєчасність» вирішення цього питання та інші причини.

Потужним засобом подолання монополії держави у сфері вищої освіти Російської імперії стало виникнення на початку ХХ ст. феномена приватної вищої школи. У цих вишах студенти навчалися, не розраховуючи на отримання дипломів на рівні з університетами, а відповідно, не претендуючи на право обіймати посади в державному апараті. Однак від цього їхні знання не ставали гірше, ніж у державних, але невдоволення тільки збільшувалося. Викладацьку діяльність у цих вишах здійснювали, зазвичай, ті ж викладачі, що і в державних навчальних закладах. На 1917 р. таких вишів було 59, більше ніж у чотири рази (на $\approx 421\%$) у порівнянні з 1905 р., коли їх нараховувалось 14. Приватні виші функціонували на кошти, що склалися з плати за навчання та добровільних

пожертвувань. Державою вони не субсидіювались. Ці заклади відрізнялися великим демократизмом у прийомі слухачів, складанні навчальних програм і планів, виборі методів і методик навчання і самонавчання. Контроль влади за навчальним процесом і повсякденним життям студентів у приватних вишах було втрачено, що стало причиною розповсюдження антидержавних тенденцій.

На початку ХХ ст. громадські організації створювали значну кількість вишів, що ставили собі за мету дати особам, які мали вже вищу освіту, нову спеціальність (наприклад, Санкт-Петербурзький і Київській археологічні інститути). Ці навчальні заклади за організацією навчального процесу відрізнялися від звичайних вишів і швидше нагадували сучасну магістратуру — другий рівень сучасної вищої освіти, що дає можливість отримати ще одну професію/кваліфікацію або поглибити знання і поліпшити підготовку за вже набутим фахом.

ОВМІ підпорядковувався Міністерству народної освіти (у 1916–1918 рр. перебував під наглядом попечителя Одеського навчального округу). Міністерство здійснювало нагляд за вишем і його діяльністю та затверджувало осіб на посаду голови Опікунської ради, але на відміну від урядових вишів, надіслати свого кандидата на цю посаду воно не могло. Це призводило до того, що на чолі вишу стояли відомі вчені, які добре знали діяльність вищої школи та мали власне уявлення про те, що треба зробити для ефективної роботи закладу. На сьогодні через брак джерельної бази не маємо можливості констатувати ім'я голови Опікунської ради ОВМІ у період 1916–1918 рр., але знаємо що з травня 1918 р. інститут очолював правознавець, фахівець з міжнародного і державного права, професор юридичного факультету Новоросійського університету П. Казанський¹⁸.

3 травня 1918 р. перед ОВМІ ставились завдання вивчення політичних, правових і економічних основ сучасного міжнародного життя для підготовки фахівців із впровадження та захисту українських політичних й економічних інтересів за кордоном. Для досягнення цієї мети в інституті планувалось викладання різноманітних дисциплін.

Навчальні програми та необхідні курси лекцій були розроблені зусиллями провідних учених, професорів ОВМІ. Позитивну роль у розробці лекційних курсів, навчальних програм для підготовки фахівців у дипломатичній галузі відіграли прогресивні вчені вищої школи Одеси. Серед них були П. Біцилли (загальна новітня історія)¹⁹, Б. Варнеке (історія римського права)²⁰, П. Казанський (історія міжнародних відносин і права²¹, міжнародне публічне і приватне право²², теорія та історія літератури міжнародного права²³), В. Лебедев (географія з етнографією)²⁴, В. Сокольський (історія філософії права²⁵, історія Росії й України²⁶, політичний

і культурний огляд окремих держав²⁷, юридичний огляд окремих держав²⁸), О. Федоров (теорія права²⁹, морське право³⁰), Є. Щепкін (соціологія³¹, політична економія, історія економічного побуту³², історія економічних навчань³³) та ін. Можливість брати активну участь у розробці навчальних планів, читати нові лекційні курси, що раніше не читалися у вишах Одеси, привертала до ОВМІ талановитих учених, які втомилися від боротьби з бюрократичною рутинною та закулісних інтриг викладацьких кланів, що існували в Новоросійському університеті.

Для ОВМІ було характерне творче ставлення до розробки навчального процесу. Навіть коли у статуті вишу наголошувалося, що навчальний процес у ньому організований згідно з університетським статутом, до навчального плану вносилися зміни, збільшувалася кількість лекційних годин з певних дисциплін, факультативно вводилися нові предмети. Навчальний процес складався з лекційних і семінарських занять. Лекції проводилися за курсовою і предметною системами.

У навчальному плані ОВМІ було здійснено специфічне поєднання юридичних, економічних, політичних і мовних дисциплін. На перших трьох курсах слухачі інституту студіювали загальноосвітні дисципліни, а на четвертому вивчали спеціальні курси (огляд військового устрою держав, економічний, політичний, юридичний і культурний огляд окремих держав, одна із мов на вибір слухачів (італійська, іспанська, шведська, голландська), розмовна практика французької та англійської мов)³⁴. Впровадженню подібної системи в ОВМІ сприяло те, що його навчальні плани і програми лекційних курсів надсилались до міністерства народної освіти для затвердження, а не складалися у відомстві й надсилалися для виконання до інституту.

На відміну від Новоросійського університету — провідного вишу Одеси, в якому більшість викладацького складу займали ретрогради, бюрократи, які дбали тільки про отримання чергового чину та підвищення матеріального благополуччя, в ОВМІ домінували вчені, які дотримувалися прогресивних поглядів та щиро бажали працювати на користь країни. У результаті багатогранної діяльності передових викладачів в ОВМІ була забезпечена підготовка висококваліфікованих кадрів для дипломатичної служби.

Особливістю комплектування викладацького штату ОВМІ було те, що до лекторської трибуни допускалися вчені найрізноманітніших політичних поглядів, багато з яких були вигнані з урядових вишів. Подібна ситуація відбулася з професором Є. Щепкіним, звільненим 1906 р. з державної служби за підписання Виборзької відозви. Повернутися до Новоросійського університету він зміг тільки після Лютневої революції 1917 р. Отже, основним критерієм для запрошення на роботу до ОВМІ був

педагогічний і науковий потенціал викладачів. Поруч з маститими вченими активну участь у викладацькій діяльності в ОВМІ брала талановита молодь. Саме в цьому виші педагогічну майстерність відточував молодий викладач — П. Біциллі.

В ОВМІ, як і в більшості приватних і громадських вишів, були відсутні обмеження при вступі абітурієнтів, пов'язані з соціальним походженням, віросповіданням, політичною неблагонадійністю, що відкривало доступ до здобуття вищої освіти тим верствам молоді, яка була обмежена у праві вчитися в урядовій вищій школі. Тому ОВМІ, як й інші приватні та громадські виші, сприяв демократизації вищої школи у Російській імперії. Кількість осіб, що вступала до приватних вишів, неухильно зростала й особливо збільшилася в роки Першої світової війни, у зв'язку з відсутністю можливості вступати до закордонних вишів деяким представникам молоді. Соціальний склад студентства ОВМІ характеризувався значно більшою демократичністю, ніж інші виші, зокрема, університети. У його студентських лавах багато було вихідців із дрібнобуржуазної верстви торговців, міщан і навіть частково — заможних селян. Це зумовило той факт, що серед студентів профільних вишів педалювалися опозиційні настрої. Вони жваво відгукувалися на політичні події у країні, активно брали участь у боротьбі студентства за академічні права.

Національний склад студентів ОВМІ, за даними фонду Держархіву Одеської області, зі 933 осіб мав таку пропорцію — 811 євреїв ($\approx 87\%$), 101 росіянин ($\approx 11\%$), 14 українців ($\approx 1,5\%$), по 3 — греки і німці та один молдаванин. Такий відсоток наявності в інституті представників іудейського віросповідання був пов'язаний, по-перше, з чисельністю єврейського населення в Одеській губернії. За переписом 1897 р. воно складало 21,97% та посідало друге місце після росіян (37,45%)³⁵. По-друге, це було пов'язано з обмеженням їхніх прав у вступі до урядових вишів³⁶. По-третє, значна кількість одеських євреїв була задіяна у сферах економіки та підприємництва, тому вони мали статки та відповідно можливість сплачувати за навчання. Найімовірніше ці причини і сприяли домінуванню серед студентського контингенту представників єврейського етносу. За статевою ознакою студентський склад ОВМІ мав таку пропорцію — 112 представниць жіночої статі ($\approx 12\%$), 821 — чоловічої ($\approx 88\%$). Такий показник був суттєвим проривом у вирішенні гендерного питання на теренах України на початку ХХ ст.

На сьогодні не маємо інформації про фахову підготовку осіб, які закінчили ОВМІ, що дозволила би багатьом із них стати згодом дипломатами, консулами, вченими, викладачами тощо. Володіємо даними тільки про одного слухача ОВМІ — В. Каковського³⁷, який згодом став викладачем вищої школи Одеси та брав активну участь у педагогічній і науковій діяльності вишів 1920–1940-х рр.³⁸

Налагодження повноцінного навчального процесу в ОВМІ за період 1916–1918 рр. було перервано навесні 1919 р. із захопленням влади в Одесі більшовиками. Згідно з декретом НКО УСРР з 1 травня 1919 р. ОВМІ разом з іншими закладами вищої школи Одеси, з їхньою матеріальною й навчальною базами, було переведено до розряду державних³⁹. На нього розповсюджувались всі нововведення нової влади. Реформування вищої школи Одеси очолила Рада комісарів вищих навчальних закладів (РКВНЗ). Комісаром ОВМІ було призначено студента-революціонера цього вишу — Ракітова⁴⁰. Студентам всіх вишів, відрахованим за несплату навчання, надавалось право поновлення. Випробувальна комісія з проведення іспитів сксовувалась, а для отримання посвідчення про закінчення вишу вимагалась здача іспитів за його навчальним планом. Вільні слухачі зрівнювались у правах зі студентами. З 1 червня заняття припинялись⁴¹.

У червні 1919 р., з метою введення єдиної системи в усіх вишах Одеси та вирішення проблеми фінансування, РКВНЗ прийняла рішення об'єднати всі інститути міста в один багатофакультетний університет навколо діючого Новоросійського університету. З 20 червня в університеті було відкрито новий міжнародний факультет, куди переводились студенти ОВМІ. Згодом 16 серпня історико-філологічний і юридичний факультети, з'єднавшись з новоствореними економічним і міжнародним факультетами, створили суспільно-гуманітарний факультет, до складу якого увійшли студенти ОВМІ. Всі викладачі і службовці інституту переходили на відповідний факультет⁴². Таким чином, перед початком 1919/20 навчального року всі виші Одеси трансформувалися в один університет у складі чотирьох факультетів: медичного, фізико-математичного, технічного та суспільно-гуманітарного, останній з яких і поглинув ОВМІ.

Нововведення у вищій школі Одеси, які відбулись влітку 1919 р., не були використані у наступному академічному році. 23 серпня в Одесу ввійшли війська генерала А. Денікіна, і навчання проводились за існуючими положеннями до наступного заняття міста більшовиками.

Із встановленням 7 лютого 1920 р. радянської влади в Одесі відразу розпочалась реорганізація вищої школи. За постановою Губревкому від 12 березня 1920 р. ОВМІ переходив до відомства Губернського відділення народної освіти (Губнарос)⁴³. На початку квітня 1920 р. до Губнаросу телеграмою надійшло повідомлення НКО УСРР про нові напрями реорганізації системи вищої освіти. На основі отриманих розпоряджень за підписами Я. Ряппо та Є. Щепкіна 11 квітня було видано наказ щодо закриття з 1 травня 1920 р. ОВМІ разом з історико-філологічним і юридичним факультетами Новоросійського університету, Вищими жіночими

курсами, економічним факультетом Політехнічного інституту⁴⁴. До вказаного терміну всі форми навчального процесу необхідно було завершити. Студенти, які спеціалізувалися з окремих предметів, підлягали реєстрації. Під керівництвом викладачів вони мали закінчити свої роботи, якщо виявили бажання навчатися в одному з пропонувананих нових вишів. На деканів факультетів покладали обов'язок підвести підсумки попередньої реєстрації студентів, які спеціалізувалися на кафедрах, та вжити всіх заходів, щоби ліквідація факультетів закінчилась 1 травня. До цього ж дня підвідділу належало закінчити відбір тих викладачів та студентів закритих закладів, які могли б бути “корисними” для радянської вищої школи⁴⁵.

Після проведеної реорганізації вищої школи Одеси ОВМІ увійшов до складу нового Гуманітарно-суспільного інституту (ОГСІ)⁴⁶, утвореного шляхом злиття закритих 1 травня 1920 р. історико-філологічного і юридичного факультетів Новоросійського університету та Вищих жіночих курсів, економічного факультету Політехнічного інституту. У структурі ОГСІ ОВМІ розчинився. На відміну від реорганізації вищої школи 1919 р., коли замість ОВМІ передбачався окремий факультет, 1920 р. створення також структурного підрозділу не передбачалося. Отже, структуру першого у світі спеціального дипломатичного вишу після чотирьох років існування було ліквідовано.

Таким чином, виходячи з суспільно-політичних і соціально-економічних потреб Російської імперії, на початку ХХ ст. уряд був змушений відкривати приватні вищі навчальні заклади. Відсутність коштів через участь країни у Першій світовій війні не дозволяла імперському уряду відкривати вищі відповідно до потреб суспільства. Тому уряд пішов на задоволення цих потреб — надання права приватним особам створювати вищі навчальні заклади різних профілів. Одним із таких вишів став ОВМІ. Як результат, він був відкритий в Одесі, де існували урядові вищі, зокрема, один із провідних класичних університетів — Новоросійський, що дозволяло легко розв'язати проблему кадрів викладачів. До того ж Одеса була південним міжнародним транзитом країни, що дало можливість майбутнім дипломатам швидше, ніж, наприклад, з Санкт-Петербурга й Москви, діставатися до країн Центральної і Південної Європи, Азії, Африки.

ОВМІ здійснював підготовку фахівців, в яких гостру потребу мала країна в умовах Першої світової війни. Відсутність у навчальному процесі бюрократизму, шаблонів, рутини дозволяла готувати фахівців, яких не давала урядова вища школа. Це призводило до того, що попит на фахівців, яких він мав готувати, зростав. Саме тому ОВМІ був єдиним вишем у Одесі, на який звернув пильну увагу уряд Української держави

та в ньому першому серед одеських вишів впровадив українознавчі процеси. Таким чином, в Одесі у 1916–1920 рр. поряд з урядовими вишами діяв ОВМІ. Цей виш не дублював жоден заклад мережі урядової вищої школи Російської імперії зокрема, та світу загалом. У ньому значною мірою була подолана станова, національна і статева обмеженість контингенту слухачів, поліпшена організація навчального процесу, яка дозволила готувати кадри вищої кваліфікації для дипломатичної служби.

Додатки

Додаток I⁴⁷

Устав Новороссийского высшего международного института⁴⁸

Общие положения

1) Учреждённый Леонидом Петровичем Верцинским⁴⁹ Новороссийский высший международный институт есть высшее частное учебное заведение, имеющее целью изучение политических, правовых и экономических основ современной международной жизни для подготовки деятелей на поприще проведения и защиты русских политических и экономических интересов за границей.

2) Институт, состоя в ведомстве Министерства народного просвещения, находится под ближайшим наблюдением попечителя Одесского учебного округа, через которого производятся все сношения Института с министерством.

3) Институт учреждается на средства учредителя и содержится за счёт платы за учение и на субсидии и пожертвования разных лиц и учреждений. Субсидии и пожертвования, имеющие специальное назначение, расходуются только на предметы, указанные жертвователями.

4) Институт имеет печать с надписью: «Новороссийский высший международный институт».

Учебная часть

5) Учебный курс Института продолжается четыре года; из них три года посвящаются курсу общему, обязательному для всех слушателей, а последний четвёртый год курсу специальному.

6) В состав общего курса входят все науки, дающие общие познания об основах современной международной жизни; на специальном же курсе изучаются детально и всесторонне отдельные группы государств по выбору слушателей, и преподавание ведётся по отделам.

На специальном курсе слушатели совершенствуются также в изучении тех языков, которые имеют ближайшее отношение к избранной ими группе государств.

7) В Институте преподаются: а) богословие и языки французский, английский, немецкий, латинский (необязательный предмет); б) науки юридические: общая теория права, международное право, сравнительное государственное право и административный процесс, сравнительное гражданское право и процесс, сравнительное торговое право и процесс, сравнительное нотариальное право, сравнительное уголовное право и процесс, сравнительное финансовое право, сравнительное административное право и общее церковное право; в) науки политические: социология с этнографией, всеобщая история (начиная с середины XVIII-го века) с добавлением специальных курсов по истории политических партий и национальных движений за границей, всеобщая история дипломатии с детальным изучением всех действующих договоров Российской империи с иностранными государствами и обзор военного устройства держав; г) науки экономические: история экономического быта, история экономических учений, экономическая политика, теория политической экономии, теория денежного и кредитного обращения, статистика, товароведение, экономическая география России и иностранных держав.

Примечание 1. На специальном курсе может быть введено преподавание и других иностранных языков, кроме вышеперечисленных.

Примечание 2. Преподавание юридических наук ведётся в объёме университетского курса с добавлением изучения иностранных законодательств, причём римское право включается в состав сравнительного гражданского права, а сведения по истории русского права сообщаются слушателям при изучении отдельных юридических наук.

8) Преподавание экономических наук объединяется в секции экономической, а остальных наук в секции юридической. Профессора и преподаватели каждой секции образуют особое собрание под председательством одного из членов секции.

9) Помимо теоретического преподавания слушатели командированы за границу, где под руководством преподавателей ведутся практические занятия по тем предметам курса, которые нуждаются в наглядном ознакомлении.

10) Преподавание в Институте вверяется лицам, имеющим образование не ниже требуемого от этих должностных лиц в российских высших правительственных учебных заведениях. Образовательный ценз преподавателей иностранных языков определяется Учебным комитетом института.

11) Профессора и преподаватели приглашаются Попечительным советом Института по рекомендации собрания подлежащей секции и по представлению Попечительного совета допускаются к преподаванию попечителем учебного округа, а в случае назначения пособий правитель-

ственными и общественными учреждениями, министром народного просвещения. Для допущения к преподаванию профессора богословия требуется согласие епархиального начальства.

12) Кроме профессоров и преподавателей при Институте состоят должностные лица для ведения делопроизводства и хозяйственной части Института и наблюдения за порядком. Лица эти назначаются Попечительным советом.

13) Библиотекарь и заведующие другими учебно-вспомогательными учреждениями также избираются Попечительным советом.

Управление институтом

14) Управление Институтом принадлежит Попечительному совету, Учебному комитету и собраниям секций; исполнительными органами их являются: председатель Попечительного совета, председатель Учебного комитета и председатель секций.

15) Общее управление Институтом принадлежит Попечительному совету, а заведывание специально учебной частью — Учебному комитету и собраниям подлежащих секций.

16) Ближайшее наблюдение за учебной частью вверяется: общее — председателю Учебного комитета, который имеет права и несёт обязанности заведующего учебной частью Института, а по секциям — председателям последних.

Все сношения по делам Института с Министерством народного просвещения и прочими административными органами управления производятся через председателя Учебного комитета; он же наблюдает за исполнением постановлений Учебного комитета и также Попечительного совета по делам Института и несёт ответственность за точное исполнение всех установленных в сем уставе и в общих узаконениях, касающихся высших учебных заведений, правил и основанных на них требований учебного начальства, а в подлежащих случаях и других органов общей администрации. На его обязанности также вести списки учащихся и представлять попечителю учебного округа годовые ведомости по образцам и в сроки, установленные Министерством народного просвещения.

17) В состав секций входят все профессора и преподаватели предметов соответственной секции. Председатели Попечительного совета и Учебного комитета по желанию вправе участвовать в заседаниях секций. Собрание секции выбирает из своей среды председателя и секретаря.

18) Собраниям секций принадлежит предварительная разработка вопросов учебного дела и изыскание способов к наилучшему исполнению постановлений Учебного комитета, относящихся к секции.

19) Все вопросы вносятся на обсуждение секции через её председателя. Заключение и постановления секций передаются председателями на рассмотрение Учебного комитета.

20) В состав Учебного комитета входят все профессора и преподаватели Института, учредитель и председатель Попечительного совета, если таковым не является сам учредитель.

21) Учебный комитет избирает, по соглашению с Попечительным советом, председателя — заведующего учебной частью Института, из числа преподавателей Института, имеющих учёную степень доктора. Если никто из сих лиц избран не будет, то председатель Учебного комитета избирается Попечительным советом из числа лиц, имеющих указанную учёную степень.

22) Учебный комитет избирает из своей среды секретаря. С согласия Учебного комитета обязанности секретаря могут быть возложены на правителя дел Института, не принадлежащего к учебному персоналу.

23) Председатель Учебного комитета, также как и председатели секций, избираются на два года и утверждаются в должности министром народного просвещения по представлению первоначально учредителя, а затем Попечительного совета. Переизбрание сих лиц на новые сроки допускается. Председателя секции, в случае отсутствия или болезни, заменяет один из членов секции по выбору последней, а председателя Учебного комитета заменяет председатель юридической секции.

24) К обязанностям Учебного комитета относятся:

1) Приём учащихся в Институт, перевод их с курса на курс, присуждение аттестатов об окончании курса, выдача свидетельств выбывшим до окончания курса и увольнение из Института слушателей за нарушение правил и за не взнос платы за учение.

2) Составление правил переводных и окончательных испытаний.

3) Составление программ, учебного плана и распределение учебных предметов по дням и часам.

4) Составление правил внутреннего порядка для слушателей.

5) Разрешение всех вопросов учебного дела, вносимых на обсуждение Учебного комитета председателями секций, председателем Учебного комитета, председателем Попечительного совета, членами Учебного комитета в числе не менее трёх, а также по предложению Министерства народного просвещения.

25) Составленные Учебным комитетом программы, учебный план и правила переводных и окончательных испытаний вносятся через Попечительный совет на утверждение министра народного просвещения.

26) Все дела вносятся на обсуждение Учебного комитета председателем оного; им же приводятся в исполнение постановления Учебного комитета через председателей секций.

27) В состав Попечительного совета входят в числе не более четырёх членов учредитель и уполномоченные им лица. Лица, оказывающие Институту постоянную материальную поддержку, и представители учреждений, постоянно субсидирующих Институт, а также представитель от учебного округа в случае, предусмотренном в ст. 31 Правил 1-го июля 1914 г. о частных учебных заведениях, обязательно входят в состав Попечительного совета. Председателем Попечительного совета состоит учредитель или лицо, им избранное. В случае отсутствия или болезни председателя Попечительного совета его заменяет один из членов совета по выбору председателя. Членам Попечительного совета, оказавшим особые услуги Институту, может быть присвоено с разрешения министра народного просвещения звание почётных членов. В случае смерти учредителя, право избрания председателя Попечительного совета переходит к его наследникам.

28) Попечительный совет через своего председателя ведёт сношения со всеми местами и лицами по тем делам Института, которые относятся к его компетенции, заведует хозяйством, денежными суммами и всем имуществом Института, принимает все меры к увеличению средств Института, приглашает по рекомендации секций преподавателей и назначает прочих должностных лиц Института, определяет размер вознаграждения всем служащим в Институте лицам, устанавливает размер платы за учение, принимает пожертвования, следит за точным исполнением воли жертвователя, утверждает постановления Учебного комитета, связанные с отпуском денежных средств и принимает меры к прекращению всякого рода беспорядков в Институте. Судебные дела Института ведёт учредитель лично, как собственник имущества Института.

29) Во всех учреждениях Института дела решаются простым большинством голосов. В случае равенства голосов, голос председателя даёт перевес.

Учащиеся

30) В действительные слушатели института принимаются:

1) имеющие аттестаты или свидетельства об окончании курса в высших учебных заведениях.

2) имеющие аттестаты или свидетельства об окончании курса в гимназиях, реальных училищах с дополнительным классом, коммерческих училищ Министерства торговли и промышленности, кадетских корпусов и 4 классах духовных семинарий.

31) Лица, неудовлетворяющие указанным в предыдущей статье условиям, могут быть допущены к занятиям в Институте по всем или отдельным предметам в качестве вольнослушателей.

32) В Институт могут быть приняты и лица женского пола, причём для зачисления в действительные слушательницы требуется образовательный ценз, дающий право поступления на Высшие женские петроградские курсы.

33) Прошения о приёме в институт подаются на имя председателя Попечительного совета Института. К прошению прилагаются: метрическое свидетельство о рождении, свидетельство о звании и свидетельство или аттестат о полученном образовании.

34) Слушатели, имеющие аттестаты или свидетельства высших учебных заведений, получают право сдавать экзамены не по курсовой, а по предметной системе.

35) По прохождении полного курса наук и по исполнении требуемых учебным планом работ действительные слушатели и слушательницы Института подвергаются испытанию по правилам, выработанным Учебным комитетом и утверждённым министром народного просвещения, и по выдержании испытания получают аттестат. Действительные слушатели и слушательницы института, желающие воспользоваться правами окончивших юридический факультет университета, подвергаются испытанию в общих для университетов или в особо образуемых министром народного просвещения комиссиях по всем предметам курса юридического факультета.

Для допущения к сим испытаниям действительные слушатели или слушательницы института, не принадлежащие к лицам, получившим аттестат зрелости или окончившим духовные семинарии (4 кл.), должны представить удостоверение о выдержании дополнительных испытаний по курсу мужской гимназии, предметы и программы коих, равно и порядок, определяются министром народного просвещения.

36) Во всех случаях, непредусмотренных настоящим уставом, Институт подчиняется требованиям статей 3775¹–3775³³ Свода уставов учёных учреждений и учебных заведений ведомства Министерства народного просвещения (Св. зак. т. XI ч. 1, изд. 1893 г. и по прод. 1914 г.).

За директора департамента народного просвещения

(подпись) Н. Палечек

Делопроизводитель

(скр.) Н. Фихтер

Верно: за делопроизводителя

Лазарев

Таблиця 1

Розбіжності у текстах статутів ОВМІ 1916 р. і 1918 р.

№ статті	Цитати із змісту статуту «Новороссийского высшего международного института», 1916 р.	Цитати із змісту статуту «Одесского высшего международного института», 1918 р.
1)	«...для подготовки деятелей на поприще проведения и защиты <i>русских</i> ⁵⁰ политических и экономических интересов заграницей».	«...для подготовки деятелей на поприще проведения и защиты <i>украинских</i> политических и экономических интересов заграницей».
2)	«Институт, состоя в ведомстве <i>Министерства народного просвещения, находится под ближайшим наблюдением попечителя Одесского учебного округа, через которого производятся все сношения института с министерством</i> ».	«Институт, состоя в ведомстве <i>Народной освіти, подчиняется непосредственно министру сего ведомства</i> ».
4)	«Институт имеет печать с надписью: “ <i>Новороссийский</i> высший международный институт”».	«Институт имеет печать с надписью: “ <i>Одесский</i> высший международный институт”».
7)	«В институте преподаются: а) богословие и языки французский, английский, немецкий, латинский (<i>необязательный предмет</i>); б) науки юридические: общая теория права, международное право...; в) науки политические: социология с этнографией, всеобщая история (начиная с середины XVIII-го века) с добавлением специальных курсов по истории политических партий и национальных движений <i>заграницей</i> , всеобщая история дипломатии с детальным изучением всех действующих договоров <i>Российской империи</i> с иностранными государствами и обзор военного устройства держав; г) науки экономические: история экономического быта, история экономических учений, экономическая политика, теория политической экономии, теория денежного и кредитного обращения, статистика, товароведение,	«В институте преподаются: а) богословие; б) <i>украинский язык со включением главных литературных течений (особая лектура)</i> ; в) языки французский, английский, немецкий, латинский (<i>последний в объёме, необходимом для основательного усвоения юридических дисциплин</i>); г) науки юридические: общая теория права и <i>история философии права, история и система римского права, история русского права и история западнорусского права (Литовский статут)</i> , международное право...; д) науки политические: социология с этнографией, всеобщая история (начиная с середины XVIII-го века) <i>со специальным отделом истории Украины</i> и с добавлением

№ статті	Цитати із змісту статуту «Новороссийского высшего международного института», 1916 р.	Цитати із змісту статуту «Одесского высшего международного института», 1918 р.
	<p>экономическая география России и иностранных держав».</p> <p><i>Примечание 1.</i> На специальном курсе может быть введено преподавание и других иностранных языков, кроме вышеперечисленных.</p> <p><i>Примечание 2.</i> Преподавание юридических наук ведётся в объёме университетского курса с добавлением изучения иностранных законодательств, причём римское право включается в состав сравнительного гражданского права, а сведения по истории русского права сообщаются слушателям при изучении отдельных юридических наук.</p>	<p>специальных курсов по истории политических партий и национальных движений в изучаемых странах, всеобщая история дипломатии с детальным изучением всех действующих договоров России и Украины с иностранными государствами и обзор военного устройства держав; е) науки экономические: история... экономическая география России и иностранных держав со специальным отделом экономической географии Украины».</p> <p><i>Примечание 1.</i> На специальном курсе может быть введено преподавание и других иностранных языков, кроме вышеперечисленных.</p> <p>На преподавание латинского языка необходимо уделить не менее 4-х часов в неделю.</p> <p><i>Примечание 2.</i> Преподавание юридических наук ведётся в объёме университетского курса с добавлением изучения иностранных законодательств.</p>
10)	«Преподавание в институте вверяется лицам, имеющим образование не ниже требуемого от этих должностных лиц в российских высших правительственных учебных заведениях».	«Преподавание в институте вверяется лицам, имеющим образование не ниже требуемого от этих должностных лиц в украинских высших правительственных учебных заведениях».
11)	«Профессора и преподаватели приглашаются Попечительным советом Института по рекомендации собрания подлежащей секции и по представлению Попечительного совета допускаются к преподаванию	«Профессора и преподаватели приглашаются Попечительным советом Института по рекомендации собрания подлежащей секции и по представлению Попечительного совета

№ статті	Цитати із змісту статуту «Новороссийского высшего международного института», 1916 р.	Цитати із змісту статуту «Одесского высшего международного института», 1918 р.
	<i>попечителем учебного округа, а в случае назначения пособий правительственными и общественными учреждениями, министром народного просвещения».</i>	<i>утверждаются в должности министром народной освіти. Профессора и преподаватели Института, получая содержание из средств Института, пользуются правами государственной службы и на пенсию из государственных средств по штатам университетов».</i>
16)	«Все сношения по делам Института с Министерством <i>народного просвещения</i> ...».	«Все сношения по делам Института с Министерством <i>народной освіти</i> ...».
21)	«Учебный комитет избирает, по соглашению с Попечительным советом, председателя — заведующего учебной частью Института, из числа преподавателей Института, имеющих учёную степень доктора. Если никто из сих лиц избран не будет, то председатель Учебного комитета избирается Попечительным советом из числа лиц, имеющих <i>указанную</i> учёную степень».	«Учебный комитет избирает, по соглашению с Попечительным советом, председателя — заведующего учебной частью Института, из числа преподавателей Института, имеющих учёную степень <i>магистра или</i> доктора. Если никто из сих лиц избран не будет, то председатель Учебного комитета избирается Попечительным советом из числа лиц, имеющих учёную степень».
27)	«Лица, оказывающие Институту постоянную материальную поддержку, и представители учреждений, постоянно субсидирующих Институт, <i>а также представитель от учебного округа в случае, предусмотренном в ст. 31 Правил 1-го июля 1914 г. о частных учебных заведениях</i> , обязательно входят в состав Попечительного совета».	«Лица, оказывающие Институту постоянную материальную поддержку, и представители учреждений, постоянно субсидирующих Институт, обязательно входят в состав Попечительного совета».
32)	«В Институт могут быть приняты и лица женского пола, причём для зачисления в действительные слушательницы требуется образовательный ценз, дающий право поступления на	«В Институт могут быть приняты и лица женского пола, причём для зачисления в действительные слушательницы требуется образовательный

№ статті	Цитати із змісту статуту «Новороссийского высшего международного института», 1916 р.	Цитати із змісту статуту «Одесского высшего международного института», 1918 р.
	Высшие женские <i>петроградские курсы</i> ».	ценз, дающий право поступления на <i>Высшие женские курсы</i> ».
35)	«По прохождении полного курса наук и по исполнении требуемых учебным планом работ действительные слушатели и слушательницы Института подвергаются испытанию по правилам, выработанным Учебным комитетом и утверждённым министром <i>народного просвещения</i> , и по выдержании испытания получают <i>аттестат. Действительные слушатели и слушательницы института, желающие воспользоваться правами окончивших юридический факультет университета, подвергаются испытанию в общих для университетов или в особо образующих комиссиях по всем предметам курса юридического факультета. Для допущения к сим испытаниям действительные слушатели или слушательницы института, не принадлежащие к лицам, получившим аттестат зрелости или окончившим духовные семинарии (4 кл.), должны представить удостоверение о выдержании дополнительных испытаний по курсу мужской гимназии, предметы и программы коих, равно и порядок, определяются министром народного просвещения</i> ».	«По прохождении полного курса наук и по исполнении требуемых учебным планом работ действительные слушатели и слушательницы Института подвергаются испытанию по правилам, выработанным Учебным комитетом и утверждённым министром <i>народной освіти</i> , и по выдержании испытания получают <i>от Учебного комитета Института диплом кандидата международного права (без подразделения на I и II степень)</i> . <i>Примечание 1. Диплом этот равносителен диплому кандидата юридических наук государственных (державных) университетов.</i> <i>Примечание 2. По каждому из предметов, поименованных в § 7, полагается особое испытание и выставляется отдельная отметка</i> ».
36)	«Во всех случаях, непредусмотренных настоящим уставом, Институт подчиняется <i>требованиям статей 3775¹–3775³³ Свода уставов учёных учреждений и учебных заведений ведомства Министерства народного просвещения (Св. зак. т. XI ч. I, изд. 1893 г. и по прод. 1914 г.)</i> ».	«Во всех случаях, непредусмотренных настоящим уставом, Институт подчиняется <i>общему университетским правилам</i> ».

¹ Высшая советская школа в Одессе. Вестник Одесского губернского отдела народного образования. 1920. № 4. С. 17–20.

² Некрасов П.А. Из історії Одеського університету (1917–1920). Праці ОДУ імені І.І. Мечникова. Т. 147. Серія сусп. наук. Вип. 2. Одеса, 1957. С. 291–304.

³ Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX — начале XX века. Москва, 1991. С. 380–381.

⁴ Див.: Левченко В.В. Новоросійський університет (1917–1920 рр.): трансформація структури та управління. Юго-Запад. Одессика. Историко-краеведческий научный альманах. Вып. 3. 2007. С. 119–144; Його ж. Трансформація вищої школи Одеси (1917–1922): проекти та реалії. Юго-Запад. Одессика. Историко-краеведческий научный альманах. Вып. 8. 2009. С. 36–52; Його ж. Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту. Відп. ред. В.М. Хмарський; наук. ред. Т.М. Попова. Одеса: ТЕС, 2010. С. 68, 283–284.

⁵ Устав Новороссийского высшего международного института. Одесса: Типография А.А. Гинер, 1916. 15 с.

⁶ Устав Одесского высшего международного института. Одесса: Типография А.А. Гинер, 1918. 15 с., табл.

⁷ Палечек Микола Йосипович (1878–1937) — відомий як представник ліберальних поглядів у розвитку народної освіти, розробник (від міністерства) законопроекту про створення у Москві Народного університету імені Шанявського, один із засновників Пермського університету, розглядав питання про відкриття нових факультетів у Томському і Саратовському університетах. З приходом до влади більшовиків залишив свій пост у міністерстві. Його доля склалася так само, як і для більшості представників дореволюційної генерації. 19 грудня 1937 р. він був заарештований, а 27 грудня 1937 р. Трійкою УНКВС по Калінінській області засуджений до вищої міри покарання. Через два дні розстріляний. Реабілітований у липні 1989 р.

⁸ Устав Новороссийского высшего международного института... С. 3.

⁹ Иванов А.Е. Вказ. праця. С. 380–381.

¹⁰ Устав Одесского высшего международного института... С. 3.

¹¹ Устав Одесского высшего международного института... С. 7.

¹² Там само... С. 10.

¹³ Там само... С. 15.

¹⁴ Кузнецов А.И. Пробразы МГИМО: из истории специального дипломатического образования в России. Вестник МГИМО-Университета. 2014. № 1. С. 64–71; Сидоров И.В. Дипломатические учебные заведения в России (исторический очерк). Научные труды Московского гуманитарного университета. 2015. № 5. С. 50–59.

¹⁵ Кузнецов А. И. Вказ. праця. С. 66.

¹⁶ Каницлер А.М. Горчаков. 200 лет со дня рождения. Москва: Международные отношения, 1998. С. 196.

¹⁷ Кузнецов А.И. Вказ. праця. С. 67.

¹⁸ Держархів Одеської обл., ф. Р-1359, оп. 1, спр. 1, арк. 73; Слабченко М.Є. Культурно-наукове життя Одеси в 1914–1924 рр. Україна. 1925. Кн. 5 (14). С. 181.

¹⁹ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 17, арк. 1–3 зв., 5.

²⁰ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 18, арк. 2–3, 5, 7–8 зв.

²¹ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 12, арк. 1–4, 7–9, 12.

²² Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 12, арк. 5–6, 10, 14–15; спр. 24, арк. 2, 4–5.

- ²³ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 26, арк. 1–11.
- ²⁴ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 14, арк. 1–1 зв.
- ²⁵ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 9, арк. 1–2.
- ²⁶ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 11, арк. 11.
- ²⁷ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 34, арк. 1–3.
- ²⁸ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 35, арк. 1.
- ²⁹ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 9, арк. 10–10 зв.
- ³⁰ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 22, арк. 1–5.
- ³¹ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 16, арк. 2–2 зв.
- ³² Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 6, арк. 1–8.
- ³³ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 10, арк. 3–6, 9–10.
- ³⁴ Устав Одесского высшего международного института... Табл.
- ³⁵ Чорний С. Національний склад населення України в ХХ сторіччі. Довідник. Київ: ДНВП «Картографія», 2001. С. 24–25.
- ³⁶ Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX — начале XX века. Москва, 1991. С. 228; Раскин Д.И. «Еврейский вопрос» в документах высших государственных учреждений Российской империи XIX — начала XX в. История евреев в России. Проблемы источниковедения и историографии. Санкт-Петербург, 1993. С. 60–77; Гончаров В.В. Правовое положение еврейского меньшинства в Украине к. XIX — н. XX вв. Етнічна історія народів Європи: Національні меншини. Етноархеологія. Київ, 1999. С. 19–23 та ін.
- ³⁷ Держархів Одеської обл., ф. 451, оп. 1, спр. 322.
- ³⁸ Див.: Левченко В.В. Історія Одеського інституту народної освіти... –С. 240, 295, 332, 343.
- ³⁹ Держархів Одеської обл., ф. Р-1359, оп. 1, спр. 1, арк. 71; спр. 19, арк. 1.
- ⁴⁰ У фонді ОВМІ зберігається особиста справа В. Ракітіна. Див.: Держархів Одеської обл., ф. ф. 451, оп. 1, спр. 564.
- ⁴¹ Держархів Одеської обл., ф. Р-1359, оп. 1, спр. 1, арк. 96.
- ⁴² Высшая советская школа в Одессе... С. 18.
- ⁴³ Держархів Одеської обл., ф. Р-150, оп. 1, спр. 3, арк. 1, 7, 32; ф. Р-150, спр. 4, арк. 5; ф. Р-5432, оп. 1, спр. 5, арк. 25.
- ⁴⁴ Высшая советская школа в Одессе... –С. 18; Держархів Одеської обл., ф. Р-150, оп. 1, спр. 3, арк. 3, 49.
- ⁴⁵ Держархів Одеської обл., ф. Р-150, оп. 1, спр. 3, арк. 3, 49; ф. Р-1220, оп. 1, спр. 117, арк. 30.
- ⁴⁶ Див.: Левченко В.В. Одеський гуманітарно-суспільний інститут (1920–1921): до питання спадкоємності традицій університетської освіти. Записки історичного факультету. Вип. 19. Одеса, 2008. С. 207–216.
- ⁴⁷ У додатку і таблиці текст подано відповідно оригіналу за сучасним правописом російської мови.
- ⁴⁸ Устав Новороссийского высшего международного института. Одесса: Типография А. А. Гинер, 1916. 15 с.
- ⁴⁹ Верцинський Леонід Петрович (1855 — не раніше 1929) — народився у Полтаві у родині колезького асесора. Навчався в Рішельєвській та 3-й Одеській гімназіях. За участь в одеському нелегальному гуртку заарештований 17 грудня 1884 р. 16 липня 1886 р. висланий на три роки під гласний нагляд до Західного Сибіру. 16 липня 1889 р. закінчився термін заслання. У 1891 р. департамент поліції повідомив про відсутність перешкод до призначення його на посаду реєстратора в Херсонській губернській земській управі. У 1895 р. допущений до іспиту на атестат зрілості та вступив на

юридичний факультет Новоросійського університету, який закінчив зі званням кандидата права. За розпорядженням департаменту поліції від 4 серпня 1897 р. негласний нагляд було припинено. У 1903 р. був помічником присяжного повіреного, того ж року просив про дозвіл жити у Санкт-Петербурзі для занять адвокатурою. У 1903 р. дозволено повсюдне проживання. У 1929 р. проживав в Одесі. Подальша доля невідома.

⁵⁰ У таблиці у всіх випадках напівжирне і курсивне зображення подано автором статті.

REFERENCES

1. Chornyj, S. (2001). *Nacionalnyj sklad naseleennya Ukrainy v XX storichchi. Dovidnyk*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Goncharov, V.V. (1999). Pravovoe polozhenye evrejskogo menshynstva v Ukrainyе k. XIX — n. XX vv. *Etnichna istoriya narodiv Yevropy: Nacional`ni menshy`ny. Etnoarxeologiya*, 19–23 [in Ukrainian].
3. Ivanov, A.E. (1991). *Vysshaja shkola Rossii v konce XIX — nachale XX veka*. Moskva [in Russian].
4. Kancler A. M. Gorchakov. *200 let so dnja rozhdenija*. (1998). Moskva [in Russian].
5. Kuznecov, A.I. (2014). Proobrazy MGIMO: iz istorii special'nogo diplomaticheskogo obrazovaniya v Rossii. *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 1, 64–71 [in Russian].
6. Levchenko, V.V. (2007). Novorosijskij universytet (1917–1920 rr.): transformaciya struktury ta upravlinnya. *Jugo-Zapad. Odessika. Istoriko-kraevedcheskij nauchnyj al'manah*, 3, 119–144 [in Ukrainian].
7. Levchenko, V.V. (2008). Odeskij humanitarno-suspilnyj instytut (1920–1921): do pytannya spadkoyemnosti tradycij universytetskoy osvity. *Zapysky istorychnogo fakul'tetu*, 19, 207–216 [in Ukrainian].
8. Levchenko, V. V. (2009). Transformaciya vysshoyi shkoly Odesy (1917–1922): proekty ta realiyi. *Jugo-Zapad. Odessika. Istoriko-kraevedcheskij nauchnyj al'manah*, 8, 36–52 [in Ukrainian].
9. Levchenko, V. V. (2010). *Istoriya Odes`kogo instytutu narodnoyi osvity (1920–1930 rr.): pozytyvnyj dosvid nevdalogo eksperymentu*. Odesa [in Ukrainian].
10. Nekrasov, P. A. (1957). Iz istoriyi Odeskogo universytetu (1917–1920). *Praci ODU imeni I. I. Mechnykova*, 147, 2, 291–304 [in Ukrainian].
11. Raskin, D. I. (1993). Evrejskij vopros v dokumentah vysshih gosudarstvennyh uchrezhdenij Rossijskoj imperii XIX — nachala XX v. *Istoriya evreev v Rossii. Problemy istochnikovedenija i istoriografii*, 60–77. [in Russian].
12. Sidorov, I.V. (2015). Diplomaticheskie uchebnye zavedenija v Rossii (istoricheskij ocherk). *Nauchnye trudy Moskovskogo humanitarnogo universiteta*, 5, 50–59 [in Russian].
13. Slabchenko, M. Ye. (1925). Kulturno-naukove zhyttya Odesy v 1914–1924 rr. *Ukrayina*, 5, 181 [in Ukrainian].
14. Vysshaja sovetskaja shkola v Odesse. *Vestnik Odesskogo gubernskogo otdela narodnogo obrazovaniya*, 4, 17–20 [in Russian].